

SOCIÁLNÍ EKONOMIKA A NESTÁTNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE

Renáta Halásková

Abstrakt

Příspěvek se věnuje vymezení konceptu neziskového sektoru a sociální ekonomiky a jejich srovnání. Pozornost je zaměřena především na úlohu neziskových organizací v neziskovém sektoru a v oblasti sociální ekonomiky.

Abstract

The article concerns the definition of the concept of the non-profitable sector and social economics and their comparison. The attention is mainly paid to the role of non-profitable organisations in non-profitable sector and in the area of social economics.

Klíčová slova

Sociální ekonomika, neziskový sektor, neziskové organizace, neziskové organizace poskytující sociální služby

Keywords

Social economics, non-profitable sector, non-profitable organisation, non-profitable organisation providing social service

1. Úvod

V každé moderní ekonomice a moderním státě existuje pestrý mix institucí zabezpečujících fungování ekonomických a společenských vztahů. Vedle veřejného sektoru a tradičních firem existuje také široká škála aktivit nespojených s těmito dvěma sektory, aktivit vykonávaných organizacemi, které nesou v různých zemích různá souhrnná označení: třetí sektor, nestátní neziskový sektor, nezávislý sektor, dobrovolný sektor a také sociální ekonomika.

2. Přístup nestátního neziskového sektoru a sociální ekonomiky

Historicky se vyprofilovaly dva základní teoretické přístupy k (nestátnímu) neziskovému sektoru, resp. obecně k institucím, jejichž hlavním motivem není dosahování zisku, popř. dosahování výnosů z kapitálu; naopak určujícími vlastnostmi těchto institucí je neziskovost, nezávislost, popř. solidarita a demokratický způsob řízení.

- I. Přístup nestátního neziskového sektoru a nestátní neziskové organizace vycházející z pojetí Salamona-Anhaiera; strukturálně-operacionální definice s kritérii institucionalizace, neziskovosti, nestátnosti, samosprávnosti, dobrovolnosti. Výhodou tohoto přístupu je jeho jednoduchost, zřetelnost, využitelnost v rozdílných podmínkách a vhodnost pro mezinárodní komparace a aplikace na některé, zejména evropské realie.
- II. Přístup sociální ekonomiky, který zahrnuje organizace typu družstev (co-ops), vzájemně prospěšné organizace (mutuals) a sdružení, resp. spolky a sdružení (associations); v poslední době jsou některými autory uvažovány i subjekty nadačního typu. Původ konceptu je ve Francii; zajímavou skutečností je, že pojem „sociální ekonomika“ byl akceptován evropskými institucemi. [4]

Koncept nestátního neziskového sektoru (NNS)

Neziskový (netržní) sektor je ta část národního hospodářství, ve které subjekty v ní fungující a produkující statky získávají prostředky pro svoji činnost cestou přerozdělovacích procesů. Cílovou funkcí neziskového sektoru není zisk, ale přímé dosažení užitku, který má nejčastěji podobu veřejné služby. V této skutečnosti spočívá základní ekonomické specifikum neziskových organizací. [5]

Koncept nestátního neziskového sektoru má hluboké historické kořeny, zejména v USA, uplatnění však nachází i v mnoha jiných částech světa. Dnes je hojně využíváno vymezení dle strukturálně-operacionálního přístupu Salomona a Anheiera. Podle nich je neziskovou nevládní organizací ta organizace, která je¹: [2]

1. Organizovaná, tedy vyznačující se jistou institucionalizací své struktury. Funguje např. na základě jasně formulované zakládací smlouvy či zřizovací listiny, má stanovenou organizační strukturu a náplň činnosti, apod. Za nestátní neziskové organizace (NNO) ve smyslu této definice nejsou považována čistě účelově zřízená seskupení dočasného a neformálního charakteru.
2. Soukromá, tedy institucionálně oddělená od vlády. Tento rys NNO by neměl být mylně interpretován jako oddělení těchto organizací od státních financí, které pro ně jsou stále velmi významné v celé vyspělé Evropě a dokonce i v USA.
3. Nerozdělující zisk mezi vlastníky. Tento požadavek je poměrně jasný, český právní řád tento faktor zohledňuje v definici organizací založených za jiným účelem, než je podnikání. Problémem ovšem může být požadavek na příliš striktní omezení rozdělení části zisku mezi členy organizace.
4. Samosprávná, tedy disponující vnitřní strukturou se stanovením řídicích a kontrolních kompetencí.
5. Dobrovolná (také „s účastí dobrovolníků“) a znamená existenci nějakého dobrovolného elementu, konkrétně participaci dobrovolných zaměstnanců. Jednotlivé NNO se samozřejmě budou lišit v intenzitě a formě tohoto prvku své charakteristiky.

Vedle toho se v České republice často používá užší vymezení neziskových organizací (někdy nazývaných jako „nestátní neziskové organizace“ nebo organizace občanské společnosti), které je dáno právními formami občanských sdružení, obecně prospěšných společností, nadací a nadačních fondů a církevních právnických osob. [3]

Koncept sociální ekonomiky

Pojem sociální ekonomika zahrnuje její participativní vztah k vládním politikám zaměstnanosti, sociální soudržnosti a regionálního rozvoje. Společným jmenovatelem jsou sociální efekty ekonomických aktivit občanů. [1]

Koncept sociální ekonomiky kombinuje dva základní přístupy, dvě základní kritéria. Vychází jednak z identifikace shodných rysů jednotlivých organizací, jednak z právních, resp. institucionálních charakteristik.

¹ V kontextu tohoto textu jsou jako pojmy s totožným významem používána označení nevládní nezisková organizace, nestátní nezisková organizace a soukromá nezisková organizace, popř. pouze nezisková organizace.

Normativní přístup vymezení sociální ekonomiky akcentuje společné principy sdílené jednotlivými organizacemi. Právě zaměření na principy a hodnoty může seskupit dohromady i organizačně velmi odlišné typy institucí.

Právně-institucionální přístup sociální ekonomiky bere v úvahu následující typy organizací:

- družstva (co-operatives),
- vzájemně prospěšné organizace (mutual societies),
- spolky (associations).

Právní formy mohou mít samozřejmě v různých zemích různé podoby, názvy i náplň činnosti. To je dáno obecně historií dané země, jejími sociálně-ekonomickými kořeny, vztahy, zvyklostmi. Výše uvedené typy organizací jsou tak či onak přítomny v každé společnosti.

V podmínkách ČR by do tohoto vymezení spadaly ještě obecně prospěšné společnosti (OPS) a některé typy nadací, resp. nadace operující poskytující služby a některé církevní právnické osoby. Součástí sociální ekonomiky jsou poměrně různorodé typy organizací, přičemž nejde vždy o organizace neziskového charakteru (např. chráněné dílny v ČR). [4]

V ČR vyhovují „definici“ sociální ekonomiky následující organizace:

- sociální družstva,
- charity a diakonie,
- ostatní firmy zaměstnávající pracovníky s horším uplatněním na trhu práce,
- nestátní neziskové organizace poskytující sociální služby. [3]

3. Nestátní neziskový sektor a sociální ekonomika – shodné rysy a odlišnosti

Koncept neziskového sektoru i koncept sociální ekonomiky nabízí alternativní pohled na ekonomiku a na role jednotlivých ekonomických subjektů. Oba koncepty obsahují jak shodné rysy, tak i významné odlišnosti. [4]

Společné rysy nestátního neziskového sektoru a sociální ekonomiky:

1. Požadavek na formální strukturu ve vymezení nestátního neziskového sektoru se objevuje v právně-institucionálním přístupu k sociální ekonomice, třebaže v tomto případě jsou pouze uvedeny tři hlavní organizační typy (a navíc platí, že tyto vlastnosti mohou mít i uskupení neformální, tedy bez právní subjektivity).
2. Soukromý/nestátní charakter organizací nestátního neziskového sektoru je implicitně obsažen v konceptu sociální ekonomiky, kde se odkazuje na konkrétní právní typy organizací, které jsou soukromého charakteru.
3. Kritérium samosprávy u strukturálně-operacionální definice zase nachází svůj odraz v požadavku na nezávislost managementu a sociální ekonomiky.
4. Kritérium dobrovolnosti, vycházející patrně především z britské tradice, je v případě vymezení sociální ekonomiky v praxi naplňován jednak svobodnou možností členství, jednak práce členů správních rad je v těchto organizacích většinou dobrovolná.

Odlišnosti nestátního neziskového sektoru a sociální ekonomiky:

1. Koncept sociální ekonomiky jasně deklaruje, že hlavním cílem organizace není dosahovat zisku, ale sloužit členům nebo komunitě. Pojetí NNO takto explicitně cíle organizace neobsahuje, naopak obsahuje striktní vymezení způsobů využitelnosti dosaženého přebytku. Ty jsou naprosto odlišné od praxe tradičních firem typu obchodních společností. Nicméně definice NNO v podstatě připouští jako cíl aktivit organizace přebytek, zisk, ovšem za předpokladu, že tento nebude rozdělen mezi

vlastníky či manažery organizace. Jde tedy spíše o rozdílnost akcentu, nikoliv o diametrální odlišnost přístupů.

2. Středobodem filosofie sociální ekonomiky je demokratický rozhodovací proces, který navíc tím, že umožňuje podíl na řízení všem členům organizace, umožňuje neustálou a průběžnou kontrolu naplňování cílů organizace těmito členy, resp. participanty, účastníky. V případě nestátního neziskového sektoru vychází kontrola také zevnitř organizace (např. ve formě kontroly správní radou, valnou hromadou či speciálním vnitřním kontrolním orgánem). U nestátních neziskových organizací je kontrola většinou zprostředkovaná, nemají na ní podíl ani všichni členové, ani klienti, spotřebitelé a další.
3. Definice nestátní neziskové organizace nepřipouští jakékoliv rozdělení zisku a tak vylučuje ze zkoumání např. celý družstevní sektor², neboť družstva obvykle přerozdělují část zisku svým členům. Tímto způsobem jsou také vyloučeny některé vzájemně prospěšné organizace (např. svépomocné organizace pojišťovacího typu). Přitom právě tyto typy organizací tvoří esenciální části sociální ekonomiky. A je také pravda, že tyto typy organizací stojí v opozici spíše vůči tradičním obchodním společnostem a nikoliv vůči nestátním neziskovým organizacím, s nimiž mají mnohé společné.

4. Závěr

Koncept neziskového sektoru i koncept sociální ekonomiky nabízí alternativní pohled na ekonomiku a na role jednotlivých ekonomických subjektů. Oba koncepty obsahují jak shodné rysy, tak i významné odlišnosti.

Neziskovou nevládní organizací je organizace, která je organizovaná a vyznačující se jistou institucionalizací své struktury, soukromá tzn. institucionálně oddělená od vlády, nerozdělující zisk mezi vlastníky, samosprávná a dobrovolná.

Sociální ekonomika je velmi heterogenním komplexem vztahů a institucí, proto toto kritérium lze využít pouze s přihlédnutím k podmínkám konkrétním země – prioritní zde je kritérium „typického chování“ zúčastněných subjektů. Koncept sociální ekonomiky nemá jasnou tradici mezi podnikatelskými subjekty a mezi neziskovými organizacemi, které nevytvářejí zisk, ale zajišťují sociální funkce dle svého statutu a zaměření.

V podmínkách ČR více či méně vyhovují „definici“ sociální ekonomiky sociální družstva, charity a diakonie, firmy zaměstnávající pracovníky s horším uplatněním na trhu práce a nestátní neziskové organizace poskytující sociální služby.

Použitá literatura:

- [1] HUNČOVÁ, M. Ekonomický rozměr občanské společnosti. Ústí nad Labem, UJEP, FSE, 2004, (178 s.) ISBN 80-7044-605-6.
- [2] Neziskový sektor. Portál veřejné správy v České republice. Praha, MVČR, 2008 – dostupné na www.portal.gov.cz
- [3] Neziskový sektor v České republice. Dostupné na www.czech.cz (2008).

² Tedy typ organizace, které leží v samém „srdci“ sociální ekonomiky. V ČR jsou družstva vnímána jako instituce odlišné od sektoru NNO, i když s některými shodnými znaky.

- [4] Sociální ekonomika a nestátní neziskové organizace v ČR. Praha, CVNS, 2005 – dostupné na www.scmvd.cz
- [5] REKTORČEK, J. A KOI. Organizace neziskového sektoru. Základy ekonomiky, teorie a řízení. Praha, Ekopress, 2007, (187 s.) ISBN 978-80-86929-25-5.

Kontaktní adresa:

Ing. Renáta Halásková, Ph.D.
Ostravská univerzita, Filozofická fakulta
Katedra psychologie a sociální práce
Reální 5
701 03 Ostrava
Email: Renata.Halaskova@osu.cz
tel.: +420 59 709 1952